

KONCILIJARISTIČKE IDEJE U DJELIMA IVANA BACHENSTEINA, ZAGREBAČKOGA KANONIKA I SUDIONIKA BASELSKOG KONCILIA*

Tomislav Matić

UDK: UDK: 272-73(04)
Izvorni znanstveni rad

Tomislav Matić
Hrvatsko katoličko sveučilište
Zagreb
tomislav.matic@unicath.hr

Ivan Bachenstein, komarnički arhiđakon i zagrebački kanonik, bio je važan sudionik Baselskoga koncila. Autor je nekoliko djela u kojima izražava svoje stavove glede ustroja Crkve. U ovom se radu analiziraju dva njegova teksta – govor što ga je održao pred papom Eugenom IV. 1435. godine, u svojstvu poslanika Baselskog koncila, i *Epistula Jeremialis*, djelo pravnog karaktera nastalo prilikom sukoba oko nadbiskupske stolice Mainza 1460-ih godina. Budući da su nastala u razmaku od gotovo trideset godina, ona mogu poslužiti kao dobra osnova za proučavanje Bachensteinovih stavova o Koncilu, papinstvu i ustroju Crkve prije i nakon raspuštanja Baselskoga koncila 1449. godine. Analiza pokazuje da je Bachenstein u razdoblju nakon raspuštanja Koncila i prevlasti monarhijskog papinstva pratio trendove u Crkvi i bio svjestan koja su mišljenja prihvatljiva, ali je unatoč tome nastavio više ili manje otvoreno iznositi koncilijaristička stajališta, čak do te mjere da bi se *Epistula Jeremialis* mogla nazvati koncilijarističkim spisom i žalopjekom za neuspjehom Baselskog koncila.

Ključne riječi: Johannes Bachenstein, koncilijarizam, Baselski koncil, Eugen IV., Pio II., kanonsko pravo, ekleziologija

1.

Kada je riječ o vezama između hrvatskih zemalja i Baselskoga koncila, u hrvatskoj se historiografiji najčešće proučava lik i djelo Ivana Stojkovića iz

---

* Ovaj rad je financiran sredstvima znanstvenog projekta Hrvatskoga katoličkog sveučilišta »Percepcije hrvatskih, slavonskih i dalmatinskih elita u kasnom srednjem i ranom novom vijeku« (HKS-2017-6).

Dubrovnika.¹ Unatoč njihovoj nedvojbenoj važnosti, ipak valja spomenuti da je i srednjovjekovna Slavonija imala svojeg istaknutog predstavnika u Baselu. Riječ je o zagrebačkom kanoniku i arhidakonu Komarnice Ivanu od Bachensteina, kojega su pomalo nepravedno zanemarile i hrvatska i njemačka historiografija.² Iako

¹ Upravo su Stojković i njegovo djelo tema većine radova hrvatskih autora koji se tiču Baselskog koncila. Interes za njega u hrvatskoj je historiografiji pokrenuo Bonaventura Duda doktorskim radom *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. (+1443) – Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, Pontificium Athenaeum Antonianum, Rim, 1958. Uslijedila su i izdanja Stojkovićevih spisa *Tractatus de ecclesia*, Hrvatska dominikanska provincija – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983., i u novije vrijeme *Konkordancija nepromjenjivih dijelova Biblije -- Šesnaest biblijskih hermeneutskih postavki*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., oba opremljena popratnim radovima o autoru. Kao primjere daljnjeg istraživanja objavljenog u Hrvatskoj valja spomenuti djelomičnu Stojkovićevu biografiju: Robert Holjevac, *Ivan Stojković i njegovo doba (u svjetlu borbe za jedinstvo Crkve i carigradske misije)*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., zatim *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390./95.-1443.) Zbornik radova međunarodnog simpozija u Dubrovniku 1983.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., i članke Josipa Antolovića »Ivan Stojković u svjetlu novih studija«, *Bogoslovska smotra*, 40 (1971.), 4, 376-381, Ivica Tomljenovića »Dubrovčanin Ivan Stojković (1390/95-1443) borac za jedinstvo Zapada i zbližavanje s Istokom«, *Croatica Christiana periodica*, 6 (1982.), 9, 1-12, Zvezdana Strike »'Votum de processu contra Eugenium papam IV.' Ivana Stojkovića na Baselskom saboru (1433.)«, *Croatica Christiana periodica*, 24 (2000.), 45, 59-89, i »Septem notabilia de auctoritate Petri dubrovačkog dominikanca Ivana Stojkovića«, *Croatica Christiana periodica*, 32 (2008.), 61, 1-17, Roberta Holjevca »Ivan Stojković i ekleziološki aspekt u svjetlu njegove suvremenosti i baselskih pregovora s Česima«, *Croatica Christiana periodica*, 28 (2004.), 53, 1-17, i Nikole Hohnjeca »Biblijska hermeneutika Ivana Stojkovića«, *Croatica Christiana periodica*, 29 (2005.), 55, 209-262. Budući da svrha ove bilješke nije stvaranje bibliografije o Stojkoviću, napomenimo samo da radova o njemu ima još mnogo više. Bachenstein nije privukao niti približnu pozornost istraživača.

² Još je Johannes Helmrath 1987. godine zaključio da je Bachenstein svakako zaslužio monografiju, budući da je bio jedan od važnijih, a svakako najodanijih pristaša Baselskoga koncila. Vidi Johannes Helmrath, *Das Basler Konzil (1431-1449) – Forschungsstand und Probleme*, Böhlau Verlag, Köln – Beč, 1987., 62, bilj. 166 i 153, bilj. 303. Nažalost, najpotpuniji pokušaj biografije, iako vrlo manjkav (primjerice, u njemu autor pretpostavlja da je Bachenstein izgubio zagrebački kanonikat zbog osmanskih osvajanja!), i dalje je onaj u Adalbert Erler, *Mittelalterliche Rechtsgutachten zur Mainzer Stiftsfehde 1459-1463*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1964., 129-136. Korisni podatci, koji donekle popunjavaju rupe u Erlerovu pokušaju biografije, mogu se naći u Vilmos Fraknói, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római szent-székkal, vol. II: A konstanzi zsinattól a mohácsi vérségig*, Szent-István-Társulat, Budimpešta, 1902., 16, 21-22, 33 i 43. U novije vrijeme nastala je kratka biografija u Andreas Deutsch, *Der Klagspiegel und sein Autor Conrad Heyden – Ein Rechtsbuch des 15. Jahrhunderts als Wegbereiter der Rezeption*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2004., 96-102, koja velikom većinom slijedi Erlerove tvrdnje. Ovdje navodim samo radove koji donose veću količinu podataka o Bachensteinu. Djelici podataka o njegovim aktivnostima nalaze se u većini radova o Baselskom koncilu, što je i razumljivo/očekivano s obzirom na važnost njegove uloge u njemu.

nije bio relevantan mislilac kao Stojković, ostavio je spise koji sadrže mnoštvo podataka o njegovim stavovima o ustroju Crkve, ali i o svakodnevnim poslovima Baselskoga koncila. Njegova pojava pokazuje da su unutar Zagrebačkog kaptola sredinom 15. stoljeća postojale vrlo različite struje mišljenja te da je među njegovim članovima bilo i žestokih koncilijarista.

Prije same rasprave bit će korisno, barem u najjednostavnijim crtama, objasniti pojmove i događaje o kojima će u tekstu biti riječi. Koncilijarizam je pokret unutar Katoličke crkve koji je znatno ojačao tijekom velike zapadne shizme krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Kako bi riješili problem crkvenog jedinstva i vrhovnog autoriteta, brojni teolozi i kanonski pravници počeli su zastupati stajalište prema kojem bi vrhovnu vlast u Crkvi trebalo predati u ruke općeg koncila, čijim bi odlukama bio podložan i papa. Koncilijarizam je trijumfirao na Koncilu u Konstanzu, koji je proglasio dva dekreta o vrhovnoj vlasti koncila u Crkvi: *Haec sancta*, kojim je definiran vrhovni autoritet koncila, i *Frequens*, kojim je propisano da je papa dužan redovito sazivati koncile. Baselski koncil, sazvan 1431., proglasio je te dekrete vjerskom istinom, a budući da im se papa Eugen IV. (vladao 1431. – 1447.) odbio pokoriti i, štoviše, izopćio koncilske oce te sazvaio protukoncil u Ferrari i Firenci, Baselski koncil proglasio ga je heretikom i svrgnuo, izabravši novog papu, Feliksa V. (vladao 1440. – 1449.). Na kraju je Eugen odnio pobjedu jer je uspio osigurati podršku europskih svjetovnih vladara.³ Koncilijaristički pokret bio je svladan na velikom planu raspuštanjem Baselskog koncila 1449. godine, ali je koncilijarizam u redovima klera nastavio tinjati i kasnije.⁴

2.

Ivan Bachenstein, pripadnik istaknute plemićke obitelji iz Schwäbisch Halla u Švapskoj,⁵ pridružio se Baselskom koncilu već 10. listopada 1432. godi-

---

³ Radovi o koncilijarizmu i Baselskom koncilu broje se u tisućama. Spomenimo ovdje samo dva, koja pružaju čitatelju najbolji pregled problematike, istraživačkih tema i literature. J. Helmrath, n. dj. (2) nudi panoramski pregled stanja istraživanja do godine izdanja (1987.). Iako za kasnije razdoblje nema tako dobrog pregleda, u najnovije vrijeme izašao je priručnik *A Companion to the Council of Basel*, Brill, Leiden – Boston, 2017., s prilogima nekih od najvećih suvremenih stručnjaka za Baselski koncil, koji može poslužiti kao referentno djelo.

⁴ Za tematiku »koncilijarizma nakon koncila« vidi kao osnovu Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient, Band 1: Der Kampf um das Konzil*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 1951., 24-48, a za prikaz problema i literaturu J. Helmrath, n. dj. (2), 477-483.

⁵ Za njegovo porijeklo, vidi A. Erlner, n. dj. (2), 130. Grbovi Ivana Bachensteina mogu se vidjeti u jednoj od knjiga koju je posjedovao, a koja se danas nalazi u Universitätsbibliothek Freiburg im Breisgau, Ms 244, 24r, kako je utvrdio Adalbert Erlner u članku »Neue

ne,⁶ nekoliko mjeseci nakon što je u Beču – već kao zagrebački kanonik – doktorirao kanonsko pravo.⁷ Kao jedan od arhiđakona Zagrebačkog kaptola tituliran je još prethodne godine, prilikom stjecanja licencijata kanonskog prava,⁸ a iz kasnijih dokumenata saznajemo da je arhiđakonat koji je držao bio onaj komarnički.⁹ U Basel je došao kao predstavnik zagrebačkog biskupa Ivana Albena (stolovao 1421. – 1433.) i njegova brata, pečujskog biskupa Henrika (stolovao 1421. – 1444.);¹⁰ kao i Bachenstein, obojica su bili Nijemci.¹¹ Time je postao prvim predstavnikom ugarskog klera na Koncilu; naime, ugarsko-hrvatski i rimski kralj Sigismund (vladao 1387. – 1437.) već je ranije te godine odredio da Henrik Alben i biskup Győra Koloman imaju otputovati u Basel kako bi predstavljali Ugarsko Kraljevstvo na Koncilu, ali do toga nije došlo uslijed otpora ugarskih velikaša.¹² Nedugo nakon dolaska Bachenstein je pokušao isposlovati da njegovi gospodari zbog starosti ne moraju osobno doći da sudjeluju u Koncilu.¹³ Sudeći prema tome što je zagrebački biskup Ivan Alben ubrzo nakon toga umro, čini se da je taj pokušaj bio više od prazne isprike. Henrik Alben je pak uskoro, 19. veljače 1433. godine, osobno došao u Basel, u pratnji dvojice pečujskih kanonika.¹⁴ Međutim, već sljedeće go-

---

Funde zur Mainzer Stiftsfehde«, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 58 (1972.), 1, 370.

⁶ Johannes Haller (ur.), *Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel, Bd. 2: Protokolle des Concils 1431 – 1433: Aus dem Manuale des Notars Bruneti und einer römischen Handschrift*, R, Reich, Basel, 1897., 242.

⁷ Doktorirao je 27. travnja 1432.; vidi Kurt Mühlberger i dr., *Die Matrikel der Wiener Rechtswissenschaftlichen Fakultät, I. Band: 1402-1442*, Böhlau Verlag/Oldenburger Verlag, Beč/München, 2011., 43.

⁸ 13. listopada 1431.; vidi isto, 42.

⁹ Kao arhiđakon *archidiaconatus Camarcensis* i zagrebački kanonik spomenut je 21. listopada 1436. *Repertorium Germanicum Online* (dalje: RG) V 3941, URL: <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/5/3941> (datum pristupa: 12. 9. 2017.). Dužnosti i prihodi komarničkog arhiđakona, kao i župne crkve za čije je nadgledanje zadužen, popisane su u *Liber acclavatus* Zagrebačkog kaptola nastalom između 1334. i 1354. godine; vidi Ivan Krstitelj Tkalčić, ur., *Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis, vol. II*, Karl Albrecht, Zagreb, 1874., 91. Za podatke i literaturu o položaju srednjovjekovne Komarnice, vidi Metod Hrg, »Ubikacija nekih župa Zagrebačke biskupije iz XIV. stoljeća«, *Croatica Christiana periodica*, 1 (1977.), 1, 57.

¹⁰ V. Fraknói, n. dj. (2), 16; A. Erlner, n. dj. (2), 131-132.

¹¹ Glede porijekla njihove obitelji, vidi Marija Karbić, »Velikaška obitelj Alben i njezina uloga u hrvatskoj povijesti«, *Godišnjak Njemačke zajednice / DG Jahrbuch*, 19 (2012.), 12-13; za Ivana i Henrika Albena, vidi isto, 17-25.

¹² V. Fraknói, n. dj. (2), 15-16.

¹³ J. Haller, n. dj. (7), 296.

¹⁴ Tamás Fedeles, »Az Albeniek a pécsi egyházmegye élén«, *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, 21 (2009.), 1-4, 127. U to je vrijeme Ivan Alben umirao u biskupskoj palači svoga brata u Pečuhu; njegova oporuka datirana je 14. ožujka 1433. Vidi Andrija Lukinović, »Biskup Ivan Alben«, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., 185.

dine ponovno ga je na Koncilu zastupao Bachenstein,¹⁵ koji je u svojstvu njegova zastupnika 10. prosinca 1434. po drugi put inkorporiran.¹⁶ Vjerojatno kao nagradu za svoju službu, do početka 1437. stekao je i pečujski kanonikat.¹⁷

Bachenstein je bio inkorporiran u koncilsku deputaciju za opće poslove (*Deputatio pro communibus*)¹⁸ i kao sudionik Koncila sudjelovao je u brojnim koncilskim poslanstvima.¹⁹ Budući da je bio doktor kanonskog prava, obnašao je brojne sudske dužnosti.²⁰ I nakon što je Eugen IV. ekskomunicirao koncilске oce, a Koncil izabrao Feliksa V. za novog papu, Bachenstein je ostao čvrsto na koncilskoj strani i držao je svečani govor pred novoizabranim papom na Božić

¹⁵ V. Fraknói, n. dj. (2), 21.

¹⁶ Johannes Haller (ur.), *Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel, Bd. 3: Protokolle des Concils 1434 und 1435: Aus dem Manuale des Notars Bruneti und einer römischen Handschrift*, R, Reich, Basel, 1900., 267. Inkorporacija u Koncil provodila se nakon što bi kandidata ispitalo povjerenstvo predvedeno predsjedavateljem Koncila i proglasilo ga podobnim. Inkorporirani je imao pravo govora na Koncilu, puno glasačko pravo, slobodu od vanjske jurisdikcije i pravnu zaštitu Koncila, uključujući zaštitu posjedovanja svih nadarbina dokle god traje Koncil. Zauzvrat su se inkorporirani morali zakleti da će provoditi odluke Koncila, nisu smjeli napustiti Koncil bez dozvole, a njihova pisma i propovijedi bili su podvrgnuti kontroli. Vidi J. Helmrath, n. dj. (2), 21-22. Zastupnici, poput Bachensteina, bili su punopravno inkorporirani u Koncil; štoviše, sudjelovanje preko zastupnika bilo je na Baselskom koncilu pojava češća nego na jednom drugom srednjovjekovnom koncilu. Vidi isto, 72-77.

¹⁷ RG Online, RG V 03941, URL: <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/5/3941> (datum pristupa: 12. 9. 2017.); Andrija Lukinović, ur., *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije, vol. VI, Kršćanska sadašnjost/Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1994., 465.*

¹⁸ A. Erler, n. dj. (2), 132. Za razliku od ostalih srednjovjekovnih koncila, Baselski koncil bio je ustrojen u četiri deputacije: za vjerske, mirovne i reformatorske te ostale poslove. Ovakav je ustroj usvojen kako bi se izbjegla dominacija visokog klera i svjetovnih vladara, budući da su u deputacijama bili izmiješani koncilski oci iz različitih država i crkvenih pokrajina. J. Helmrath, n. dj. (2), 24-29; Hans-Jörg Gilomen, »Conciliar Bureaucracy«, *A Companion to the Council of Basel*, Brill, Leiden/Boston, 2017., 170-171.

¹⁹ Vidi primjere u Joachim W. Stieber, *Pope Eugenius IV, the Council of Basel and the Secular and Ecclesiastical Authorities in the Empire: The Conflict over Supreme Authority and Power in the Church*, Brill, Leiden, 1978., 24, 145 (bilj. 24), 156, 185, 206 (bilj. 9), 216 (bilj. 31). Sam Bachenstein sastavio je izvještaj o jednom od svojih poslanstava zimi 1440.-1441. godine; rukopis se nalazi u Universitätsbibliothek Würzburg, M. ch. f. 20, 105v-108r. U literaturi rukopis dosad nije bio uočen, a zasad nije moguće kazati je li riječ o autografu ili prijepisu; o njemu kanim objaviti zaseban rad.

²⁰ A. Erler, n. dj. (2), 132. Bachenstein je obnašao dužnosti auditora Rote, Apostolske komore i, nakon izbora protupape Feliksa V., Apostolske palače. On sam u *Epistuli* spominje svoja iskustva na tim pozicijama: primjerice, da je predsjedavao procesom protiv nadbiskupa Tarenta Giovannijsa Berardija radi krivotvorenja koncilске bule 1437. godine (isto, 201), kao i da se na dužnosti auditora Apostolske palače »jako mučio u tuzi i teškom radu« (*desudavi cum merore et gravi labore*; isto, 213).

1439.²¹ Iako je zagrebački arhiđakonat i kanonikat vjerojatno izgubio oko 1440. godine, a početkom 1442. godine konačno ih mu je oduzeo kralj Vladislav Jagelović (u Ugarskoj vladao 1441. – 1444.),²² nastavio se nazivati zagrebačkim arhiđakonom.²³ Tijekom svojeg boravka u Baselu revno je zastupao Zagrebački kaptol pred Koncilom i svjetovnim vladarima, te je tako 1433. godine, kada je car Sigismund boravio u Baselu, kod njega isposlovao obranu interesa kaptola od građana susjednog Gradeca,²⁴ a nekoliko godina kasnije zastupao je kaptol pred koncilskim sudom u sporu s grofovima Celjskima.²⁵ Osim zagrebačkog arhiđakona i kanonikata, pokušavao je steći i druge nadarbine. Tako se sredinom 1430-ih godina zapleo u sudske sporove oko kanonikata i kantorijske Speyera,²⁶ a sredinom

²¹ Isto, 213. Glede okolnosti oko izbora Feliksa V. i pregovora s njime koji su uslijedili nakon toga, vidi Joachim W. Stieber, »Amédée VIII et le concile de Bâle«, *Amédée VIII – Felix V: Premier duc de Savoie et pape (1383-1451), Colloque international Ripaille-Lausanne, 23-26 octobre 1990*, Fondation Humbert II et Marie José de Savoie/Bibliothèque historique vaudoise, Lausanne, 1992., 339-362.

²² V. Fraknói, n. dj. (2), 43. Eugen IV. je već 1440. godine, budući da je Bachenstein ostao uz Baselski koncil, komarnički arhiđakonat dodijelio pripadniku svoje kancelarije Andriji Petricovitzu; vidi A. Lukinović, n. dj. (17), 607-609. Već sljedeće godine Eugen je po istom principu drugoj osobi dodijelio Bachensteinov kanonikat. Vidi isti, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije, vol. VII*, Kršćanska sadašnjost/Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2004., 6. Međutim, čini se da prethodno spomenuti Andrija nije uspio zaposjesti dodijeljeni mu arhiđakonat, jer njegovi argumenti u Zagrebačkom kaptolu nisu bili prihvaćeni (isto, 18). Tome u prilog ide činjenica da Andrija najesen 1441. nije naveden među zagrebačkim arhiđakonima, nego samo kao kanonik (isto, 15), kao i podatak da je on kasnije izbacio drugu osobu s mjesta komarničkog arhiđakona (isto, 113). Isprava iz 1442. godine u kojoj se spominje kako je kralj Vladislav oduzeo Bachensteinu arhiđakonat može se naći u isto, 19.

²³ 30. listopada 1443., Staatsarchiv Amberg, Kloster Kastl Urkunden 485/*.

²⁴ A. Lukinović, n. dj. (17), 394-395. Sigismund je dopustio kaptolu popravak Popova tornja u Gradecu, ali ne i proširenje utvrđenja na štetu grada. Građani su se potonjem protivili govoreći da kaptol namjerava oko tornja izgraditi zid koji bi ga odvojio od ostatka grada. Ovo spominje A. Erler, n. dj. (2), 131.

²⁵ A. Lukinović, n. dj. (23), 467, 480, 576 i 580.

²⁶ Isto, 457 i 464. Iako u ispravama stoji da je papa Eugen IV. Bachensteinu izdao isprave kojima mu obećava prve slobodne kanonikate (*gratia expectativa*) u Wormsu i Speyeru s datumom iz 1431. godine, očito je da je riječ o antedatiranju, budući da je sam Bachenstein molio da se isprave amendiraju s obzirom na to da je u njima naveden kao doktor kanonskog prava, što 1431. nije bio. Isprave je stekao u kolovozu 1435. godine, tijekom svojeg poslanstva papi u Firenci, o kojem će biti riječi; vidi RG Online, RG V 03941, URL: <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/5/3941> (datum pristupa: 12. 9. 2017.). Budući da su se ekspektancije davale mnogim kandidatima, prednost je imao onaj čije su isprave imale najraniji datum. Antedatiranjem je Papinska kurija mogla zaobići taj sustav u korist nekog od kandidata. Čini se da Bachenstein kanonikat Wormsa, koji mu je tada također obećan, nije uspio steći sve do 1447. godine. Glede ekspektancija vidi Phillip H. Stump, *The Reforms of the Council of Constance (1414 – 1418)*, Brill, Leiden, 1994., 80-81 i 84-86, i Jadranka

1441. Koncil mu je uskratio prepozituru Würzburga.²⁷ Tek 1447. uspio je steći kanonikat Wormsa, te nakon toga boravi ondje, prvo kao kanonik, a od 1452. kao skolastik.²⁸ Umro je oko 1467. godine.²⁹

3.

Ovdje ću se baviti dvama Bachensteinovim tekstovima, koji su oba posvećeni pitanju vrhovnog autoriteta Crkve. Prvi je nastao u vrijeme kada je Baselski koncil bio na vrhuncu moći. Riječ je o govoru koji je Bachenstein, u svojstvu poslanika Koncila, održao u Firenci pred papom Eugenom IV. 14. srpnja 1435.³⁰ Drugi tekst nastao je mnogo kasnije, 1461. ili 1462. godine, kada su koncilijaristička stajališta bila gotovo u potpunosti poražena i nakon što je papa Pio II. (vladao 1458. – 1464.) bulom *Execrabilis* (18. siječnja 1460.) zabranio i samo pozivanje na koncil, i to pod prijetnjom ekskomunikacije *latae sententiae* (odnosno samim činom, bez suđenja).³¹ Taj drugi tekst nosi naslov *Epistula Jeremialis super afflictione dolorosa huius nobilissime patrie, et quam maiores nostri soliti sunt appellare ortum rosarum*,³² a bavi se sporom oko nadbiskupske stolice Mainza.³³

Neralić, *Put do crkvene nadarbine. Rimska kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Književni krug, Split, 2007., 147-150 i 164-165. Za antedatiranje vidi isto, 148-149, 151 i 157, i P. Stump, n. dj., 85.

²⁷ Umjesto u korist Bachensteina, Koncil se izjasnio u korist brata trierskog nadbiskupa. Vidi J. Helmrath, n. dj. (2), 192, i A. Erler, n. dj. (2), 131 i 135.

²⁸ Isto, 133-134.

²⁹ Isto, 134-135.

³⁰ Bachensteinov govor tiskan je u Giovanni Domenico Mansi, ur., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. XXIX, Antonio Zatta, Venecija, 1788., 454-459. U vezi Bachensteinova poslanstva vidi J. Stieber, n. dj. (19), 24-25, posebno bilj. 30, i V. Fraknoi, n. dj., 22. Vrijedi napomenuti da Bachenstein pred papu nije išao sam – njegov kolega u ovom poslanstvu bio je Mathieu Ménage, predstavnik biskupa Angersa na Koncilu. Iako ga Bachenstein u *Epistuli* ponekad spominje (vidi, npr. A. Erler, n. dj. (2), 186), za temu ovog članka nije relevantan. Za podatke o njemu vidi André René Le Paige, *Dictionnaire topographique, historique, généalogique et bibliographique de la province et du diocèse du Maine*, vol. II, Toutain/Saugrain, Le Mans/Pariz, 1777., 51, i izbor literature o njemu u J. Helmrath, n. dj. (2), 446.

³¹ Vidi H. Jedin, n. dj. (4), 52-53.

³² Rukopis s Bachensteinovim tekstom pronašao je Adalbert Erler u Kongresnoj biblioteci u Washingtonu 1954. godine. Potonji smatra da je riječ o Bachensteinovom autografu i da je nastao između 1543. i 1466. (A. Erler, n. dj. (2), 127). Njegove primjedbe o rukopisu i tekstu nalaze se u isto, 125-129 i 136-148. Tekst je tiskan u isto, 148-245.

³³ Tzv. *Mainzer Stiftsfehde* tema je dobro poznata njemačkoj historiografiji. Kratak pregled događaja nalazi se u isto, 1-14. Kao dodatnu literaturu možemo navesti Franz Gundlach, *Hessen und die Mainzer Stiftsfehde 1461 – 1463*, Universitäts-Buchdruckerei, Marburg, 1898., Aloys Schmidt, »Zur Mainzer Stiftsfehde 1462«, *Jahrbuch für das*

Unatoč naizgled nepovezanoj temi, i kroz ovaj se tekst provlači pitanje ustroja Crkve i uloge pape u njoj. Na primjeru ovih dvaju tekstova proučit ćemo je li se, ili koliko se, promijenio Bachensteinov stav prema koncilijarizmu tijekom razdoblja od gotovo trideset godina.

Prije svega, valja reći da Bachenstein, iako zalazi i u teološke teme, ističe da nije teolog. Teologiju naziva »širokim morem« u kojem ima svakakvih, pa i međusobno suprotstavljenih stavova (*...in hoc mari magno et spaciose reperi nonnullos professores in sacra pagina ad invicem scriptis suis repugnantes et animum meum simplicem ac rudem in non modicam perplexitatem constituentes*).³⁴ i u kojem se on ne smatra kompetentnim (*...more autem simplici et rudi dicam paucula, emendacionem et correccionem super omnibus maioribus relinquendo*).³⁵ On je prije svega pravnik, i svoje zaključke iznosi na temelju kanonskog prava.³⁶ Primjerice, u *Epistula Jeremialis* navodi zgodu do koje je došlo tijekom njegova poslanstva papi u Firencu 1435. Tijekom ručka kod jednog od kardinala kardinal Joan de Casanova (1387. – 1436.) zapitao je Bachensteina gdje to u kanonskim spisima piše da je Krist dao ključeve Kraljevstva nebeskog ne Petru, nego Crkvi u cjelini, odnosno koncilu. Odgovarajući, Bachenstein je točno naveo kanon (*Decr. Grat. Causa 24, q1, c 20*), ali je kao autora citata koji se u njemu nalazi pogrešno imenovao Jeronima umjesto Augustina. Nato je kardinal, naravno, uzvratio da Jeronim to nikada nije rekao, izbila je rasprava, te je konačno donesen tekst kano- na, čije je čitanje ipak izvuklo Bachensteina iz neugodne situacije.³⁷ Augustinova interpretacija evanđeoskog teksta prema kojem je Krist predao ključeve Crkvi u

---

Bistum Mainz, 3 (1948.), 89–99, Konrad Repgen, »Antimanifest und Kriegsmanifest. Die Benutzung der neuen Drucktechnik bei der Mainzer Stiftsfehde 1461/63 durch die Erzbischöfe Adolf von Nassau und Diether von Isenburg«, *Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen, vol. II*, R. Oldenburg Verlag, München, 1994., 781–803, Kai-Michael Sprenger, »Die Mainzer Stiftsfehde 1459–1463«, *Mainz. Die Geschichte der Stadt*, Verlag Phillip von Zabern, Mainz, ²1999., 205–227.

³⁴ A. Erler, n. dj. (2), 153.

³⁵ Isto, 173.

³⁶ Kad je riječ o spisima sudionika Baselskog koncila, teško je povući granicu između kanonskopravnih i teoloških argumenata, budući da je kanonsko pravo velikim dijelom bilo zasnovano na citatima iz Biblije i patristike, a teolozi su se pak ponekad koristili kanonskim pravom u svojim argumentima. Vidi J. Helmrath, n. dj. (2), 418–419, i Thomas M. Iz-bicki, *Protector of the Faith – Cardinal Johannes de Turrecremata and the Defense of the Institutional Church*, The Catholic University of America Press, Washington, DC, 1981., 44. Međutim, dok su se neki kanonski pravnici, poput Niccolò Tedeschi, referirali izravno na Bibliju i originalna djela crkvenih otaca, čini se da su Bachensteinu uglavnom bili dovoljni citati koje je mogao pronaći kod Gracijana i u drugim zbirkama kanonskog prava.

³⁷ A. Erler, n. dj. (2), 192. Kardinal Casanova vjerojatno je dobro znao o čemu govori, budući da je i sam možda bio autor jednog traktata o autoritetu pape i koncila u kojem se citira upravo Jeronima. Vidi Laureano Robles, »El catalán Juan de Casanova, autor de una obra atribuida a Juan de Torquemada«, *Ligarzas*, 1(1968.), 231–246; za još literature o Casanovi, vidi J. Helmrath, n. dj. (2), 120, bilj. 162.

cjelini, koju je Petar tom prilikom predstavljao, bila je jedan od temelja koncilijarističke ekleziologije.³⁸ S obzirom na to, možemo se iznenaditi što je Bachenstein nonšalantno pripisao njegove riječi Jeronimu. Čini se da mu nije bilo naročito važno čije riječi stoje u kanonu, dokle god je sam kanon citiran ispravno.³⁹

Govor pred Eugenom IV. Bachenstein je gotovo u cijelosti uključio i u *Epistula Jeremialis*.⁴⁰ Obratimo prvo pažnju na njegove dijelove koji su uključeni u oba djela. To su njegove tri glavne točke: autor moli papu da poštuje dekret Koncila kojim je zabranjeno miješanje pape u kanonski izbor biskupa, opata i drugih elektivnih crkvenih dužnosnika; moli ga da poštuje sudske odluke Koncila, a ne da ih njegovi sudovi opovrgavaju; napokon, nagovara ga da prihvati dekret o ukidanju anata, rezervacija i pristojbi za potvrđivanje prelata. Bachenstein ovdje tvrdi da je papa obavezan kanonskim pravom da poštuje koncilске dekrete te da će, ako se ovi ne budu poštovali, autoritet koncilâ zauvijek propasti.⁴¹ Također je uključena i prijetnja da će se Koncil sam pobrinuti da svi slušaju njegove dekrete ako ih papa ne pristane podržati i ako ne opozove svoje akcije protiv njih.⁴²

Bachenstein je navedenim dijelovima govora, ponavljajući ih u *Epistula Jeremialis*, napisanoj više od desetljeća nakon raspuštanja Baselskog koncila i nedugo nakon donošenja bule *Execrabilis*, već opasno zagazio u koncilijarizam. Međutim, još je zanimljivije promotriti koje se dijelove govora nije usudio ponoviti.⁴³ To su, naime, oni u kojima iznosi brojne tvrdnje što su tijekom sljedećih desetljeća postale nepoćudnima, pa i heretičkima. Tako u govoru tvrdi da poslušnost koncilskim dekretima nadilazi sve, pa i papinsko dostojanstvo, u pitanjima vjere, ukidanja shizme i reformi Crkve, čime papi gotovo *verbatim* citira dekret *Haec sancta*.⁴⁴ Ovaj je pak bio rak-rana monarhijskog papinstva i jedan od najjačih argumenata Baselskog koncila, toliko važan da ga je Koncil proglasio vjerskom dogmom, dok su ga pobornici monarhijskog papinstva, poput Eugena IV. i Juana de Torquemada (1388. – 1468.), nastojali neutralizirati osporavanjem valjanosti.⁴⁵ Ne čudi što je trideset godina kasnije Bachenstein radije odlučio izostaviti izravnu aluziju na njega. U izostavljenom dijelu govora Bachenstein k tome podsjeća papu da su se njegovi prethodnici pokoravali koncilskim dekretima te da je i on dužan

³⁸ Thomas Prütgl, »Modelle konziliarer Kontroverstheologie. Johannes von Ragusa und Johannes von Torquemada«, *Vorträge und Forschungen*, 67 (2007.), 266 i dalje, 280; T. Izbički, n. dj. (36), 47-50.

³⁹ Također, da je bio bolje upućen u Augustinova djela, vjerojatno bi pred Casanovom naveo i kanon *Decr. Grat. Causa 24, q1, c 6*, koji bi još bolje potkrijepio njegov stav.

⁴⁰ A. Erler, n. dj. (2), 187-191.

⁴¹ Isto, 188.

⁴² Isto, 187-188.

⁴³ G. Mansi, n. dj. (30), 454-455.

⁴⁴ Isto, 455.

⁴⁵ J. Helmroth, n. dj. (2), 460-477. Bule Eugena IV. *Moyses vir* i *Etsi non dubitemus* nisu doduše otvoreno osporavale valjanost *Haec sancta*, iako su iznosile sumnje u nju, ali jesu njezinu koncilijarističku interpretaciju. U vezi s time, vidi i J. Stieber, n. dj. (19), 192.

činiti poput njih.⁴⁶ I u ovom slučaju pozvao se na kanonsko pravo, točnije na riječi Grgura Velikog u *Decr. Grat. Distinctio 15, c 2*, a većinu kanona je i citirao. Papa Grgur tu izjavljuje da se u potpunosti pokorava zaključcima ekumenskih koncila, kao i da su oni neosporivi (*se, et non illa destruit, quisquis praesumit aut solvere quos religant, aut ligare quos solvunt*). Nije nikakvo čudo što se Bachenstein nije usudio ponoviti ni te tvrdnje trideset godina kasnije, ali se zato u *Epistula Jeremialis* pozvao na susjedni kanon (*Decr. Grat. Distinctio 15, c 1*), u kojem je našao značenje prikladnije novom vremenu: da se valjanim koncilima imaju smatrati samo oni u kojima je sudjelovao papinski autoritet.⁴⁷

Epistula Jeremialis iz 1461. ili 1462. na prvi pogled iznosi stavove gotovo potpuno suprotne onima u govoru iz 1435. Nastala je kao komentar spora oko prava na nadbiskupiju Mainz, čiji je izabrani biskup Diether od Isenburga 1461. odbio platiti papi Piju II. pristojbu za potvrdu njegova izbora za biskupa i, nakon što ga je papa ekskomunicirao, pozvao je da mu sudi budući koncil.⁴⁸ Valja napomenuti da je po dekretu *De electionibus* Koncila u Baselu (12. sjednica, 13. srpnja 1433.) izabrani nadbiskup bio u potpunosti u pravu,⁴⁹ a i Bachenstein priznaje da bi to tkogod mogao ustvrditi.⁵⁰ Međutim, u većem dijelu svojeg teksta on nastoji pokazati da je Isenburg bio u krivu i da je papa postupao legalno. Pritom se trsi dokazati dvoje: prvo, da je papa bio u pravu kad je Isenburga ekskomunicirao bez sudskog saslušanja, i drugo, da je Isenburgovo pozivanje na budući koncil bilo ilegalno.

Prvu točku Bachenstein dokazuje tvrdeći da je papa apsolutni vladar Crkve, te kao takav nije podložan pozitivnim zakonima (*princeps solutus est legibus*).⁵¹ Također tvrdi da papa zbog toga smije bilo kojem biskupu oduzeti njegovu biskupiju na temelju vlastite volje, pa i bez sudskog saslušanja (*...item papa potest de plenitudine potestatis nuda voluntate quem beneficio suo privare*).⁵² To su, zapravo, argumenti pristaša monarhijskog papinstva, onako kako ih je formulirao žestoki neprijatelj Baselskoga koncila Juan de Torquemada.⁵³ Bachenstein je očito pratio razvoj crkvene misli i bio obaviješten kakvo i čije mišljenje papinstvo sada prihvaća kao ispravno. U navedenom spisu Crkvu uspoređuje sa svjetovnim kraljevstvom i kaže da papa ima pravo postavljati i rušiti prelate jednako kao što

⁴⁶ G. Mansi, n. dj. (30), 454-455.

⁴⁷ A. Erlner, n. dj. (2), 196. I povijest ekumenskih koncila koju Bachenstein ovdje izlaže potječe iz rečenog kanona (koji citira Izidora Seviljskog), uz znatne nadopune.

⁴⁸ Vidi ukratko u isto, 3-5.

⁴⁹ Prema tom dekretu, papa ne smije ništa tražiti niti primati od izabranih premeta, a ako čini drugačije i odbija ispraviti grešku, predmet se imao iznijeti pred budući koncil. G. Mansi, n. dj. (30), 63.

⁵⁰ A. Erlner, n. dj. (2), 184.

⁵¹ Isto, 157.

⁵² Isto, 158.

⁵³ T. Izbiccki, n. dj. (36), 85. Torquemada, a nakon njega i Bachenstein, ne tvrde da papa nije podređen i božanskim i prirodnim zakonima. Vidi i T. PrügI, n. dj. (38), 270.

feudalni vladar može postupati sa svojim vazalima.⁵⁴ Ni ovo nije Bachensteinov izum; štoviše, pobornici monarhijskog papinstva tom su se usporedbom koristili još dok je Baselski koncil zasjedao.⁵⁵ Eugen IV. sam je usporedio svoju vlast nad Crkvom s vlasti svjetovnih vladara nad njihovim podanicima, ponajprije kako bi potkopao ugled Koncila tvrdnjama da bi pobuna klera protiv pape mogla stvoriti presedan za pobune protiv svjetovnih vladara.⁵⁶ Bachenstein sada još i osnažuje takve argumente tvrdeći izričito da pravnici koji na temelju kanonskog prava govore protiv pape (a takav je prije tridesetak godina bio i sam!) ruše monarhiju Crkve.⁵⁷

Glede druge točke, Bachenstein se koristi istim argumentima kao i bula *Execrabilis*, tvrdeći da pozivanje na budući koncil predstavlja uvredu za papu, jer takav koncil u trenutku pozivanja ne postoji i stoga ne može imati veći autoritet od pape.⁵⁸

Dosad smo iznijeli što Bachenstein čini. No zanimljivo je promotriti i ono što ne čini. Naime, nigdje ne iznosi tvrdnju da je papa nadređen općem koncilu niti da ima pravo ne pokoravati se koncilskim dekretima. Još je bitnije što Bachenstein nigdje ne osporava koncilске dekrete kojima se ukidaju davanja klera papi, nego naprosto tvrdi da se oni ne mogu provoditi jer za to nisu ostvareni pravni uvjeti koje je propisao Koncil, odnosno nisu propisani zamjenski prihodi koje je Koncil obećao.⁵⁹ Ovdje je vjerojatno namjerno zamaglio istinu, zacijelo zato što nije htio osporiti autoritet Baselskoga koncila tvrdnjom da njegovi dekreti nisu valjani, ali nije htio niti otvoreno okriviti papu za njihovo kršenje – naime, dok je dekret *De electionibus* predvidio da Koncil ima papi osigurati određene zamjenske prihode, do toga su trenutka imale vrijediti prijelazne mjere, odnosno: dekret nije imao stupiti na snagu nakon što budu osigurani rečeni prihodi, nego odmah.⁶⁰ S druge strane, dekret *De annatis*, kojim je ukinuto plaćanje anata papi, nije predvidio nikakve zamjenske prihode.⁶¹ Oni zaista nisu bili, iz perspektive Koncila, uvjet za

⁵⁴ A. Erler, n. dj. (2), 160, 244.

⁵⁵ Papinski poslanik njemačkim kneževima Antonio Altan di San Vito usporedio je 1438. g. sukob između koncila i pape s pobunom vazala protiv svojeg seniora. Vidi J. Stieber, n.dj. (19), 136.

⁵⁶ Isto, 27-28. Vidi i J. Helmrath, n. dj. (2), 101-103.

⁵⁷ A. Erler, n. dj. (2), 222-223.

⁵⁸ *...qualis fraus sit in iure, appellare a papa ad id quod nichil est, quia utique futurum concilium nichil est...* Isto, 161-162; vidi i isto, 168-169. I Erler je primijetio da se Bachenstein, iako se nigdje izravno ne referira na *Execrabilis*, koristi njegovom retorikom. Vidi isto, 145. Torquemada je tvrdio da koncil svoj sudski autoritet dobiva od pape, te je stoga njegova sudbena moć manja od papinske. Prema tome, bilo bi općenito nemoguće pozvati se na koncil usprot nekoj papinoj presudi. Vidi T. Izbički, n. dj. (36), 106.

⁵⁹ A. Erler, n. dj. (2), 184-186.

⁶⁰ G. Mansi, n. dj. (30), 63.

⁶¹ Isto, 104. Već je Erler primijetio da su Bachensteinovi argumenti u ovom slučaju vrlo manjkavi. A. Erler, n. dj. (2), 146.

valjanost dekreta, nego samo poticaj za papu da se dekreta pridržava: ponuda, ne obveza. Bachenstein je u svojem govoru pred papom 1435. godine izjavio da je Koncil voljan osigurati papi i kardinalima neki drugi – kako on kaže – »pošteniji« izvor prihoda, posebno ako papa prihvati i provede koncilске dekrete.⁶² Međutim, kada je riječ o događajima koji su uslijedili, Bachenstein ponovno u *Epistuli* zamagljuje istinu: tvrdi da mu je u Firenci usmeno odgovoreno da su papa i kardinali spremni pristati na rečene dekrete ako im Koncil osigura zamjenske prihode, te da je kasnije papinim poslanicima predsjednik Koncila kardinal Julijan Cesarini (1398. – 1444.) usmeno i napisмено obećao da će Koncil osigurati te prihode.⁶³ U stvarnosti, Cesarini to zaista jest učinio, ali tek nakon što je papinski poslanik u Baselu Antonio Altan di San Vito postavio uvjet osiguravanja alternativnih prihoda papi u zamjenu za njegovo pridržavanje dekreta *De annatis*.⁶⁴ Međutim, Cesarini nije niti jednom riječju ustvrdio da se dekret suspendira do trenutka osiguravanja tih prihoda, nego je opomenuo papu da se koncilskih dekreta ima bezuvjetno pridržavati, i tek ako to bude činio, Koncil će se pobrinuti da mu osigura prihode.⁶⁵

Zašto Bachenstein o tome nije iznio potpunu istinu? Čini se da je nastojao pomiriti nepomirljivo – ne zaniijekati vrhovni autoritet Koncila, ali istovremeno afirmirati vrhovni autoritet papinstva. Štoviše, njegova tvrdnja da nisu ostvareni uvjeti za provođenje koncilskih dekreta zapravo je *obrana* vrhovnog autoriteta Koncila, budući da posljedično nije morao tvrditi kako su dekreti bili doneseni ilegalno ili da su nevažeći jer ih papa nije potvrdio. Iz njegove perspektive, iako to nije tvrdio otvoreno, dekreti su bili i legalni i važeći, ali je njihovo provođenje suspendirano, možda zauvijek. Kada je pak riječ o Isenburgovom pozivanju na budući koncil i o Bachensteinovoj tvrdnji (podudarnoj s bulom *Execrabilis*) da *budući* koncil nema nikakav autoritet, treba upozoriti na to da on nigdje nije zaniijekao vrhovni autoritet koncila *koji već zasjeda* – štoviše, na jednom je mjestu citirao dekret *Frequens* s Koncila u Konstanzu i jasno ustvrdio da su, kada koncil zasjeda, svi kršćani dužni slušati ga, uključivši papu. Ujedno dodaje da, ukoliko to ne stoji, onda ni sadašnji papa nije legalan, jer je njegova prethodnika izabrao Koncil u Konstanzu nakon što je svrgnuo Ivana XXIII.⁶⁶ Dakle, argumenti koje Bachenstein iznosi u korist vrhovnog autoriteta papinstva u jasnom su konfliktu s njegovim tumačenjem autoriteta koncila. Ako bolje promotrimo njegov tekst, postat će nam jasno i zašto je tako.

Epistula Jeremialis na prvi je pogled vrlo zbunjujuće djelo. U njegovu prvom dijelu Bachenstein nastupa načelno sa stajališta pobornika monarhijskog papin-

⁶² Isto, 190.

⁶³ Isto, 192.

⁶⁴ G. Mansi, n. dj. (30), 162.

⁶⁵ Isto, 277-278. Za prikaz cijele epizode vidi J. Stieber, n. dj. (19), 24-25.

⁶⁶ Isto, 220. Nije čudno što je Bachenstein odlučio izbaciti reference na *Haec sancta*, ali i dalje citirati *Frequens*, budući da je potonji dokument bio mnogo češće prihvaćan, pa i od strane papinstva, i manje sporan. Vidi J. Helmraht, n. dj. (2), 476.

stva. Međutim, otprilike na polovici teksta, nakon sintagme »ali netko će možda reći« (*Sed forsitan dicet aliquis...*), odjednom počinje iznositi protuargumente monarhijskom papinstvu, a u korist vrhovnog autoriteta koncila.⁶⁷ Čitatelj dakle očekuje da će Bachenstein opovrgnuti argumente u korist vrhovnog autoriteta koncila, kako je postupao do tada. Međutim, on to ne čini. Naprotiv, od tog mjesta nadalje *Epistula Jeremialis* postaje koncilijaristički traktat, prošaran poviješću Baselskoga koncila. Štoviše, nakon nekog vremena Bachenstein napušta svaki diplomatski obzir i otpušta kočnice, te doslovce viče na njemačke prelate da su zaslužili da ih papa tlači kada nisu prihvatili dekrete Koncila u Baselu, jer da jesu, bili bi slobodni od papinskih presezanja. Budući da su odbili koncilске dekrete i pristali uz rimskog papu, neka sada plaćaju anate.⁶⁸

U svjetlu takve tekstualne strategije postaje jasno zašto su Bachensteinovi argumenti u korist monarhijskog papinstva bili relativno slabi. Naime, on ih iznosi zlurado i s gorčinom. Citirajući svoj govor iz 1435., sam tvrdi da će autoritet koncilâ zauvijek propasti ako se ne budu poštivali koncilski dekreti. Iz ostatka njegova teksta postaje očitim da je smatrao kako se to zaista i dogodilo te da je iz toga proizašlo veliko zlo i šteta za Crkvu. Na nekoliko mjesta ponavlja da su njemački prelati navukli zlo na sebe kada su odbili dekrete Baselskog koncila i da je sada prekasno da se žale.⁶⁹ Ostaje im samo da se pokoravaju vrhovnom autoritetu pape, pa i u slučajevima kada im taj isti papa nanosi štetu, jer su sami pristali na to. S velikom gorčinom piše o plaćanju anata, lamentirajući kako onima koji su se obvezali na to plaćanje nema spasa jer su se tim činom odrekli od svake pravne zaštite i prava na priziv, a ni papa im ne običava pomoći. Oni su se, piše Bachenstein, predali na milost i nemilost novčara, sada im je kao da su u paklu, pa se zbog toga i običava govoriti: *ab auditore camere libera me, Domine.*⁷⁰

Prisjećajući se »dobrih starih dana« Baselskoga koncila, Bachenstein vrlo oštro kritizira papu Eugena IV. te opravdava njegovo svrgavanje.⁷¹ Navodi brojne povijesne primjere kada su koncili svrgavali pape, a ovi se pokoravali odlukama koncila.⁷² Također ističe da je Eugen nakon izbora položio zakletvu kojom se

⁶⁷ A. Erler, n. dj. (2), 178.

⁶⁸ Isto, 203-204.

⁶⁹ Osim mjesta navedenog u prethodnoj bilješci, vidi i isto, 237.

⁷⁰ Isto, 236. U vezi s time vidi i P. Stump, n. dj. (26), 200.

⁷¹ A. Erler, n. dj. (2), 200-202, 211.

⁷² Isto, 200. Juan de Torquemada nastojao je, iz pozicije zastupnika monarhijskog papinstva, neutralizirati koncilijarističke argumente, prema kojima je Koncil u Konstanzu već postavio presedan svrgnuvši dvojicu papa, tvrdnjom da taj koncil nije svrgnuo pape, nego nevrijedne pretendente na papinsko dostojanstvo. T. Izbicki, n. dj. (36), 97-98. Bachenstein na jednom mjestu pred kraj *Epistula*, prikladno »zaboravivši« da je prethodno tvrdio kako su koncili svrgavali pape, kao primjer velikog poštovanja koje bi koncili trebali iskazivati papama navodi kako je sinoda odbila suditi papi Marcelinu (A. Erler, n. dj. (2), 226-227). Tu praktički citira Torquemadu, čiji je omiljeni argument za tvrdnju da koncili nikad nisu svrgavali pape bio upravo Marcelin. Vidi T. Izbicki, n. dj. (36), 92. Moguće

obvezao da će do smrti braniti autoritet koncila, te da je njegovu svrgavanju, uz druge razloge, uzrok bilo upravo kršenje te zakletve.⁷³ Na nekoliko mjesta naziva Eugena *olim Eugenius*,⁷⁴ time *de facto* priznajući njegovo svrgavanje, a na nekoliko mjesta navodi i zla koja je Eugen činio: kako se služio podmićivanjem i ustupcima da bi stekao pristaše te kako je poticao fizičke napada i pljačkanje koncilskih otaca i pobornika Koncila.⁷⁵ Ukratko, kaže da je Eugen ustrajao u djelovanju protiv Koncila ne mareći za budućnost i ne bojeći se Boga (*futura non providens nec Deum timens*). Nasuprot tome, Bachenstein hvali vrline i poštenje pristaša Koncila, poput kardinala Louisa Alemana i pape Feliksa V.,⁷⁶ ali i žali što je upravo to poštenje bilo razlog njegove propasti, budući da su mnogi nastojali na nepošten način steći crkvene nadarbine, ali im Feliks to nije dopuštao. Takvi bi tada odlazili Eugenu, koji ih je dijelio šakom i kapom.⁷⁷

Očito je da je, gledano u cjelini, *Epistula Jeremialis* koncilijaristički tekst napisan pod maskom propapinskog traktata. Štoviše, moglo bi se reći da Bachenstein svojom jeremijadom žali zbog propasti Baselskoga koncila i kolapsa koncilijarističkog pokreta. Ipak, zbog izrazito nepovoljna položaja u kojem su se našli koncilijaristi nakon raspuštanja Baselskoga koncila, svoje misli nije se usudio izreći otvoreno.

4.

Za razliku od Bachensteina, papa Pio II., odnosno Enea Silvio Piccolomini, u potpunosti se odrekao koncilijarizma, iako je i sam nekoć bio pristaša Baselskoga koncila i sudjelovao u u njegovu radu, a neko je vrijeme služio i Feliksu V. U drugoj polovici 1440-ih Piccolomini se proglasio obraćenim na stranu monarhijskog papinstva, a zauzvrat je od pape Nikole V. (vladao 1447. – 1455.) dobio Tršćansku biskupiju. Mnogi su mu predbacivali da se prodao za cijenu biskupije.⁷⁸ Bachenstein je možda mislio na njega kada je u *Epistula Jeremialis* rekao da su

---

je da je spomen toga događaja za Bachensteina bio svojevrsni »smokvin list«, nakon što je iznio niz koncilijarističkih tvrdnji.

⁷³ A. Erler, n. dj. (2), 202-203. Erler u bilješki uz tekst tvrdi da je tekst te zakletve tiskan u G. Mansi, n. dj. (30), 112, ali to nije točno. Ondje se nalazi zakletva u formi kakvu je propisao Baselski koncil 1436. godine, i kojom se Eugen IV. nikada nije zakleo, te ju Bachenstein i ne navodi.

⁷⁴ A. Erler, n. dj. (2), 217. Valja napomenuti da ondje »olim« Bachenstein ne navodi u značenju »pokojni«.

⁷⁵ Isto, 201, 209 i 211.

⁷⁶ Isto, 209-213.

⁷⁷ Isto, 217.

⁷⁸ Thomas M. Izbicki, »Reject Aeneas! Pius II on the Errors of his Youth«, *Pius II »el più expeditivo pontifice«: Selected Studies on Aeneas Silvius Piccolomini (1405-1464)*, Brill, Leiden – Boston, 2003., 199-201; Luigi Totaro, »Gli scritti di Enea Silvio Piccolomini sul Concilio«, *Conciliarismo, stati nazionali, inizi dell'umanesimo; Atti del XXV Convegno storico internazionale, Todi, 9-12 ottobre 1988*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto, 1990., 70 i dalje.

tako postupili mnogi nepošteni prelati.⁷⁹ Štoviše, u tom tekstu on je i apostrofirao Piccolominija, napisavši da je papa Pio II. vrlo iskusan »glede koncilskih pitanja i u njima« (*de gestis et in gestis sacrorum conciliorum eruditissimus*) te da mudrim ljudima ne pada na pamet optužiti ga da je ikomu narušio prava glede rada na sazivanju budućeg koncila.⁸⁰ Budući da je netom prije pisanja *Epistula Jeremialis* Pio II. bulom *Execrabilis* zabranio pozivanje na sud koncila, ovu bismo Bachensteinovu tvrdnju mogli smatrati otrovnim žalcem usmjerenim prema papi.

Bachensteinov primjer pokazuje nam kako su se snašli koncilijaristi u razdoblju nakon propasti Baselskoga koncila, kada su njihove ideje bile potisnute. Neki od njih, poput Piccolominija, savršeno su se prilagodili novonastalom stanju, a njihova koncilijaristička prošlost ostala je samo lošom uspomenom, mrljom na životopisu koju su nastojali prekriti. Za razliku od toga, Bachenstein se, kako vidimo iz njegovih spisa, nikada nije u potpunosti odrekao koncilijarizma, ali je smatrao nužnim svoje ideje prikriti i zabašuriti ih politički oportunističkim izražavanjem podrške monarhijskom papinstvu. Koncilijarizam dakle ni nakon propasti Baselskog koncila nije bio zaboravljen, nego je nastavio prikriveno tinjati, među ostalim i u spisima nekadašnjeg zagrebačkog kanonika Ivana Bachensteina.

Tomislav Matić

CONCILAR IDEAS IN THE WORKS
OF JOHANNES BACHENSTEIN, CANON OF ZAGREB
AND PARTICIPANT IN THE COUNCIL OF BASEL

Johannes Bachenstein, who belonged to a prominent Swabian aristocratic family, became a canon of the Zagreb Chapter and the archdeacon of Komarnica while he was still a student of canon law at the University of Vienna, where he obtained the title of doctor in 1432. In the same year he was incorporated into the Council of Basel. He joined the Council as representative of Bishop of Zagreb, Johannes Albeni and of Bishop of Pécs, Henricus Albeni. After the death of Johannes Albeni in 1433 and the short personal sojourn of Henricus Albeni in Basel, in 1434, Bachenstein was incorporated into the council a second time, now representing only Henricus Albeni. In the council, he was a member of the

⁷⁹ A. Erler, n. dj. (2), 217-218.

⁸⁰ Isto, 196. Moguće je da je ovo igra riječi. Naime, Piccolomini je u vrijeme kada je bio žestoki pobornik Baselskoga koncila napisao djelo *De gestis concilii Basiliensis commentariorum libri II*. Kasnije, nakon promjene stajališta, napisao je djelo *De rebus Basileae gestis stante vel dissoluto concilio*, u kojem zastupa potpuno suprotne stavove. Moguće je da ovdje Bachenstein neizravno ukazuje na tu njegovu promjenu stavova. Za usporedbu navedenih dvaju djela, vidi Emily O'Brien, »Aeneas Sylvius Piccolomini and the Histories of the Council of Basel«, *The Church, the Councils and Reform: The Legacy of the Fifteenth Century*, The Catholic University of America Press, Washington, D. C., 2008., 60-81.

deputation for general affairs, and took part in numerous conciliar missions. During these missions, he delivered orations before some of the leading rulers of his time.

In this paper, a comparison is made between Bachenstein's oration delivered before Pope Eugene IV and his *Epistula Jeremialis*, produced some thirty years later. Such a comparison permits an analysis of Bachenstein's views before and after the dissolution of the Council of Basel in 1449, when the prevailing view in the Roman Catholic Church represented a monarchical papacy, according to which the pope was the supreme authority of the Church. Although *Epistula Jeremialis* is a work of a legal nature, the purpose of which is to find a solution in the dispute about the archbishopric of Mainz, which broke out in the early 1460s, in it Bachenstein put forward a number of points reminiscent of the Basel Council. In the 1435 speech he made use of markedly conciliar arguments and quoted canon law in such a manner as to demonstrate incontestably that the supreme authority of the Church was not the pope but the council. Although in *Epistula Jeremialis* he repeated almost the whole of this speech, he nevertheless omitted the conciliar arguments mentioned, from which we may conclude that he no longer considered it prudent openly to represent conciliarism. Indeed, in the latter text he was to employ canon law exactly in order to represent a monarchical concept of the papacy, along the lines of the authorities of the time in such issues, like the pro-papal theologian Juan de Torquemada, whose views he frequently quoted.

Nevertheless, this does not mean that Bachenstein abandoned conciliar viewpoints. If we delve more deeply below the surface we will find a number of references to the supreme authority of the council, which in *Epistula Jeremialis* Bachenstein never disputes. Quite to the contrary, he defends the correctness of conciliar decrees, even those directed against the pope, but in a circumspect and covert manner. Expressing great indignation because of the failure of the conciliar decrees to be implemented, he was particularly critical of the prelates of Germany who allowed the council to collapse.

It is obvious that not even thirty years after his oration before Eugene IV had Bachenstein abandoned the views that he had put forward in it, except that now, in the new circumstances, he no longer dared to represent them frankly. Accordingly he fudged them and endeavoured to disguise them in a vociferous defence of monarchical papacy, never, however, denying them. It can then be concluded that even after the dissolution of the Council of Basel and after the papal bull *Execrabilis* of Pius II, which forbade the invocation of conciliar decisions, Bachenstein remained true to conciliarism, without having, however, the energy, or the necessary illusions, to do battle for the authority of the council.

Key words: Johannes Bachenstein, conciliarism, Council of Basel, Eugene IV, Pius II, canon law, ecclesiology